

Juomiskerrat ja juomatapojen muuttuminen vuodesta 1969 vuoteen 1976

Jussi Simpura

Alkoholitutkimussäätiö on teettänyt vuosina 1969 ja 1976 haastattelututkimukset, joissa on selvitetty 15—69-vuotiaan väestön juomatapoja ja suhtautumista alkoholiin. Vuoden 1969 tutkimus oli Klaus Mäkelän tekemän vuosien 1968 ja 1969 alkoholinkulutustutkimuksen jälkimmäinen kierros. Vuoden 1976 tutkimus taas tunnetaan nimellä Juomatapatutkimus -76. Oheinen artikkeli on yhteenveto tutkimusselosteesta, jossa käsitellään juomiskertojen lukumäärää ja ominaisuuksia sekä niiden muuttumista vuodesta 1969 vuoteen 1976.¹

Miten suomalaisten juomatavat ovat muuttuneet nykyisen alkoholilain ja keskiolutlain voimassaoloaikana vuoden 1969 alun jälkeen? Aikaisemmista tutkimustuloksista tiedetään, että esimerkiksi raittiiden osuus on naisten keskuudessa alentunut 35 %:sta 20:een ja säilynyt miesten joukossa ennallaan 9 %:ssa sekä että alkoholin käyttöön liittyvät ongelmat ja juomisen huono hallinta ovat yleistyneet (Simpura 1978 a). Alkon vuosikirja taas kertoo, että tilastoitu vuotuinen alkoholin kulutus on kasvanut vuodesta 1969 vuoteen 1976 lähes tarkalleen 50 %:lla: 4,21 litrasta 6,31 litraan 100-prosenttista alkoholia asukasta kohti.

Tällä kertaa on tavoitteena ollut kuvata juomatapoja ja niiden muuttumista sukupolven, iän ja alkoholin vuosikulutuksen mukaan muodostetuissa väestöryhmissä

käyttämällä havaintoyksikkönä juomiskertaa. Juomiskerta tarkoittaa mitä tahansa kertaa, jolloin on nautittu keskiolutta tai sitä väkevämpää alkoholijuomaa riippumatta siitä, kuinka paljon ja missä tarkoituksessa alkoholia on juotu. Juomiskertoja on kuvattu nautitun alkoholimäärän ja saavutetun veren alkoholipitoisuuden, juomaseuran ja juomispaikan sekä juomisen ajankohdan ja keston mukaan. On myös esitetty tietoja siitä, mitä juomalaatuja on nautittu erityyppisten juomiskertojen yhteydessä.

Mikä on juomiskertojen lukumäärä eri väestöryhmissä? Missä juodaan ja kenen kanssa? Mikä on alkoholin asema ajankäytössä? Nämä kolme kysymystä olivat päälinjaisina ryhdyttäessä juomiskertojen avulla selvittämään suomalaisten juomatapoja ja niiden muuttumista. Hie-man yleisemmällä tasolla on lisäksi tarkasteltu kahta muuta kysymystä. Ensimmäinen niistä koskee juomatapojen muuttumisen perusmekanismia. Klaus Mäkelä on esittänyt, että juomatavat voivat periaatteessa muuttua kahdella tavalla: joko niin, että uudet juomatavat syrjäyttävät aikaisemmin vallinneet, tai niin, että uudet juomatavat tulevat aikaisempien lisäksi, jolloin vanhatkin juomatavat säilyvät ja saattavat jopa voimistua. Edellisessä tapauksessa on kysymys juomatapojen korvautumisesta eli substitutiosta, jälkimmäisessä taas lisäyksestä eli additiosta (Mäkelä 1975). Toinen yleisen tason kysymys taas liittyy alkoholin kokonaiskulutuksen kasvuun. Juha Partasen esittämän idean mukaan alkoholin kokonaiskulutus riippuu yksinkertaisella tavalla alkoholin käyttäjien osuudesta

¹Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Juomiskertojen lukumäärä ja ominaisuudet. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no 120, syyskuussa 1978.

väestössä, vuotuisten juomiskertojen keskimäärästä käyttäjää kohti sekä keskimääräisestä alkoholin kertakulutuksesta. Juomiskertojen ominaisuuksia koskevat tulokset antavat käyttöön kaikki tarvittavat luvut, jolloin voidaan arvioida, mikä on ollut kunkin tekijän osuus 1970-luvulla tapahtuneessa alkoholin kokonaiskulutuksen kasvussa.

Koska tulokset perustuvat haastattelmalla saatuihin tietoihin, niihin liittyy myös haastattelututkimuksille tyypillisiä ongelmia. Pahin niistä on vastaajien taipumus unohtaa ja salailla alkoholin käyttöään — sekä yksittäisiä juomiskertoja että kerralla nautittuja alkoholimääriä. Kumpanakin tutkimusvuotena saatiin selville vain noin kolmannes tilastoidusta alkoholin kulutuksesta, loppu unohdettiin tai salattiin. Koska tämä ns. kattavuus oli kuitenkin likimain sama kumpanakin vuotena, voidaan näinkin puutteellisten tulosten perusteella arvioida juomatavoissa tapahtuneita muutoksia. Erityisiä vaikeuksia aiheuttaa kuitenkin se, että keskioluen kulutuksesta saatiin vuonna 1976 selville huomattavasti pienempi osa kuin vuonna 1969. Tulosten perusteella näyttää siltä, että varsinkin keskioluen piennauttimiskerrat ovat jääneet vuoden 1976 haastatteluissa pahasti tavoittamattomiin.

Juomiskertoja koskevat tulokset on laskettu käyttämällä vain haastattelua välittömästi edeltäneen viikon juomiskertoja. Koska kumpanakin tutkimusvuotena lähes kaikki haastattelut tehtiin syyskuussa, voidaan sanoa tulosten kuvaavan suomalaisten juomatapoja tyypillisellä syysviikolla. Suurten juhlapyhien, kesälomien ja pikkujoulujen vaikutus ei siis näy näissä luvuissa. On myös muistettava, että tulokset koskevat vain 15—69-vuotiaan väestön alkoholin käyttöä.

Juomiskertojen lukumäärä ja kertakulutus

Juomiskertojen kokonaismäärä näytti säilyneen suurin piirtein ennallaan vuo-

desta 1969 vuoteen 1976 (taulukko 1). Olutkertojen lukumäärä oli haastatteluarvioiden mukaan suorastaan romahtanut, mikä saattaa johtua siitä, että vuonna 1969 oli vielä poikkeuksellisen paljon keskioluen uutuudesta johtuneita ”maistelukertoja”; toisaalta lukumäärän lasku on kuitenkin pienempi kuin haastatteluarvioiden osoittama, sillä vuonna 1976 ei keskiolutkertoja saatu samassa suhteessa lomakkeille kuin vuonna 1969. Olutkertojen lukumäärän alenemisen vastapainoksi on lisääntynyt sellaisten juomiskertojen lukumäärä, joiden yhteydessä on nautittu pieniä määriä viinejä tai väkeviä juomia, sekä niiden kertojen määrä, jolloin on nautittu samalla kertaa suurehkoja määriä viinejä ja väkeviä.

Tulosten mukaan alkoholin nauttimistiheys on jonkin verran alentunut vuodesta 1969 vuoteen 1976, sillä haastattelua edeltäneelle viikolle kertyneiden juomiskertojen lukumäärän keskiarvo oli pienentynyt. Juomiskertojen kokonaismäärä säilyi kuitenkin ennallaan, sillä alkoholin käyttäjien lukumäärä oli kasvanut. — Vuonna 1976 olivat kerralla nautitut keskimääräiset alkoholimäärät suurempia kuin vuonna 1969, joten kertajuominen oli muuttunut rajumpaan suuntaan. Näin oli tapahtunut lähes kaikissa iän, sukupuolen ja alkoholin vuosikulutuksen mukaan muodostetuissa väestöryhmissä. Jos jätettiin tarkastelun ulkopuolelle ne juomiskerrat, jolloin oli nautittu vain keskiolutta, jäi keskimääräisen kertakulutuksen kasvu pienemmäksi. Siitäkin huolimatta voidaan sanoa, että vuodesta 1969 vuoteen 1976 suomalaisten juomatavat näyttävät muuttuneen jonkin verran rajummiksi myös juomiskertatasolla.

Juomaseura ja juomispaikka

Suomalaisten juomatavat näyttävät muuttuneen myös jonkin verran seurallisemmiksi. Vaikka yksinjuomiskertojen osuus — kymmenesosa naisten ja viidesosa miesten juomiskerroista — onkin säilynyt ennallaan, on juomaseuran keskiko hivenen kasvanut. Jos kuitenkin jäte-

Taulukko 1. Suomalaisten 15—69-vuotiaiden juomatapoja vuosina 1969 ja 1976: juomiskertojen lukumäärä ja ominaisuuksia tyypillisellä syysviikolla

	naiset		miehet	
	1969	1976	1969	1976
juomiskertojen lukumäärä viikossa (1 000 kertaa)				
kaikki juomiskerrat	848	996	2 076	2 035
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	380	829	983	1 446
juomiskertoja viikossa/alkoholin käyttäjä				
kaikki juomiskerrat	0,8	0,7	1,5	1,4
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	0,4	0,6	0,7	1,0
keskimääräinen kertakulutus (cl absoluuttialkoholia)				
kaikki juomiskerrat	3,2	4,4	6,2	8,4
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	4,5	4,8	9,7	10,5
humalakertojen (yli 1 promillen) osuus juomiskerroista (%)				
kaikki juomiskerrat	8	14	20	30
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	14	17	41	41
yksinjuomiskertojen osuus juomiskerroista (%)				
kaikki juomiskerrat	10	10	21	22
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	3	9	14	17
ravintolakertojen ¹ osuus juomiskerroista (%)				
kaikki juomiskerrat	11	24	22	23
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	18	27	28	25
lauantaikertojen osuus juomiskerroista (%)				
kaikki juomiskerrat	34	31	25	27
muut kuin puhtaat keskiolutkerrat	33	32	31	30
alkoholin nauttimiseen käytetyn ajan osuus viikossa ² (%)				
kaikki vastaajat	..	0,9	..	2,2
vain alkoholin käyttäjät	..	1,1	..	2,4
alkoholin käyttäjien osuus väestöstä (%)	65	80	91	91

¹Sisältää myös keskiolutbaareissa tapahtuneet juomiskerrat.

²Vuodelta 1969 ei tätä tietoa voitu laskea.

tään keskiolutkerrat tarkastelun ulkopuolelle, päädytään siihen, että yksinjuomiskertojen osuus onkin kasvanut, varsinkin naisilla. Nuoret ja alkoholin suurkuluttajat nauttivat juomansa keskimäärin suuremmassa seurassa kuin vanhempi väki ja alkoholin pienkäyttäjät.

Koti on edelleenkin alkoholin nauttimisen päänäyttämö, vaikka onkin menettänyt asemiaan jonkin verran. Yli puolet kummankin tutkimusvuoden juomiskerroista oli tapahtunut vastaajien omassa kodissa — kesämökit mukaan luettuina.

Kiinnostava piirre on naisten juomispaikajakautuman muuttuminen. Ravintoloiden ovet ovat 1970-luvulla auenneet myös naisasiakkaille jopa siinä määrin, että selvästi suurempi osa naisten kuin miesten juomiskerroista oli vuonna 1976 tapahtunut anniskeluravintoloissa (taulukko 1). Jos tarkastellaan vain muita kuin puhtaita keskiolutkertoja, tulee muutoksiin vielä kiinnostava lisäpiirre. Näyttää näet siltä, että vuoden 1969 jälkeen on naisille tullut helpommaksi nauttia omassa kodissaan muitakin alkoholijuomia kuin kes-

kiolutta; vielä vuonna 1969 huomattava osa näistä juomiskerroista tapahtui ”toisen kodissa”, ilmeisesti tyypillisten vierailukäyntien ja juhlatilaisuuksien yhteydessä. Muutenkin juomispaikkaa kuten myös juomaseuraa koskevat tiedot antavat viitteitä naisen aseman tuntuvasta muuttumisesta myös alkoholin käytön alalla.

Ravintolaympäristö ei näiden tulosten mukaan ole kumpanakaan tutkimusvuotena sanottavasti hillinnyt alkoholin käyttöä, vaan kertakulutusmäärät ovat ravintoloissa samaa luokkaa kuin kotioiloissakin. Epämääräinen ”muu paikka” on se, jossa juodaan rajuimmin; sen jälkeen tulevat ensin toisen kodissa ja sitten ravintolassa tai omassa kodissa tapahtuneet juomiskerrat.

Juomisen viikkorytmi

Suomalaisten alkoholin käyttö keskittyy edelleenkin voimakkaasti viikonloppuun, ja lauantaihin osui kumpanakin vuotena noin kolmannes naisten ja neljännes miesten juomiskerroista (taulukko 1). Kaikesta kulutetusta alkoholista nautittiin vuonna 1976 lauantaina kolmannes. Lauantaijuomiskerrat ovat selvästi rajumpia kuin muiden viikonpäivien. — Viikonlopun sisällä on tapahtunut kiinnostava siirtymä lähemmäksi työviikon päätymistä. Perjantain juomiskertojen osuus on kasvanut voimakkaasti lähinnä sunnuntaikertojen osuuden kustannuksella.

Alkoholin käytön viikkorytmi ei ole juuri tasoittunut vuodesta 1969 vuoteen 1976. Varsinkin jos puhtaat keskiolutkerat jätetään tarkastelun ulkopuolelle, jäävät muutokset edellä mainittua ”viikonloppusiirtymää” lukuun ottamatta vähäisiksi. Erot naisten ja miesten viikkorytmien välillä ovat kuitenkin hivenen kasvaneet.

Alkoholi ja ajankäyttö vuonna 1976

Laskemalla haastattelua edeltäneen viikon juomiskertojen kestoajat yhteen voitiin arvioida, kuinka suuri osuus koko

viikolla käytettävissä olleesta ajasta vietiin lasin ääressä. Naisilla alkoholin osuus oli noin 1 %, miehillä hieman yli 2 %. Osuus oli suurimmillaan 20—39-vuotiaiden ikäryhmässä sekä naisilla että miehillä: naisilla hiukan yli 1 %:n, miehillä lähes 3 %. Pelkästään alkoholin käyttäjille lasketut prosenttiluvut ovat jonkin verran suuremmat. Jos lisäksi oletetaan, että alkoholia käytetään lähes yksinomaan vapaa-aikana ja että vapaa-ajan osuus on noin kolmannes käytettävissä olleesta ajasta, kului vapaa-ajasta alkoholin käyttöön naisilla vajaat 3 % ja miehillä yli 6 %.

Kun juomiskerran keston lisäksi oli tarjolla tieto juomiskerran alkuhetkestä, voitiin myös arvioida, montako tuhatta aikuista suomalaista oli kunkin viikonpäivän kunakin tuntina nauttimassa alkoholia. Ylivoimainen kulutushuippu osui vuonna 1976 lauantai-iltaan lottoarvonnan vaiheille (klo 20—21), jolloin kaikkiaan 436 000 suomalaista (15—69-vuotiaista) istui lasin ääressä eli haastatteluarvioiden mukaan 15 % miehistä ja 9 % naisista. Kuvion ruutujen tummuusaste osoittaa juojamääriä: mitä tummempi ruutu, sitä suurempi juojamäärä (kuvio 1). Ottamalla huomioon, että osa juomiskerroista unohdettiin tai salattiin, ovat todelliset prosenttiluvut jonkin verran suuremmat.

Substituutio vai additio?

Erilaisten juomiskertojen lukumäärien ja osuuksien muutosten perusteella voidaan yrittää arvioida, missä määrin juomatapojen muuttuminen on ollut vanhojen tapojen korvautumista uusilla, missä määrin taas uusien tapojen ilmaantumista vanhojen rinnalle tai lisäksi. Edellistä muutostyyppiä Klaus Mäkelä on kutsunut substituutioksi, jälkimmäistä additioksi (Mäkelä 1975). Tutkiessaan vuosien 1968 ja 1969 haastatteluaineistojen perusteella uuden alkoholilain ja keskiolutlain voimaantumisen vaikutuksia juomatapoihin hän päätyi toteamaan, että tapahtuneessa litramääräisestä dramaattisesta muutoksessa oli substituutiovaikutus — van-

Kuvio 1. Suomalainen juomisviikko vuonna 1976: alkoholin nauttimiseen käytettyjen tuntien jakautuminen viikonpäivän ja kellonajan mukaan tyypillisellä syysviikolla (koko 15–69-vuotias väestö), tuhansina tunteina

klo	Ma	Ti	Ke	To	Pe	La	Su	yht.
00–01								276
01–02								128
02–03								59
03–04								40
04–05								30
05–06								31
06–07								39
07–08								40
08–09								55
09–10								130
10–11								173
11–12								249
12–13								320
13–14								295
14–15								330
15–16								356
16–17								411
17–18								514
18–19								710
19–20								900
20–21								1 156
21–22								1 121
22–23								831
23–24								552
yht.	662	823	984	804	1 446	2 879	1 152	8 749

hojen juomatapojen korvautuminen — jäänyt vähäiseksi, kun sen sijaan additio-vaikutus — uudenlaisten keskiolutkertojen tulo — oli mitä tuntuvin. Huolimatta siitä, että keskiolutkertoja ilmeisesti jäi pois runsaammin vuonna 1976 verrattuna vuoteen 1969, voidaan samanlaista tarkastelua yrittää näidenkin tulosten varassa.

Mäkelän analyysi perustui alkoholin kokonaiskulutuksen jakaumaan kerralla nautitun määrän mukaan muodostettujen erityyppisten juomiskertojen kesken sekä näiden erityyppisten kertojen lukumäärissä tapahtuneisiin muutoksiin (Mäkelä 1975). Vuonna 1968, juuri ennen lainuudistuksia, 1–4 cl:n juomiskertojen osuus oli 22 % alkoholin kokonaiskulutuksesta, 5–9 cl:n kertojen osuus 21 % ja yli

10 cl:n kertojen osuus 57 %. Vuonna 1969 vastaavat luvut olivat 29, 20 ja 51 %. Vaikka pienjuomiskertojen osuus kulutuksesta kasvoikin, ei se merkinnyt juomatapojen muuttumista hillitympään suuntaan, sillä juomiskertojen lukumääriä tarkasteltaessa havaittiin myös rajuja juomiskertojen lukumäärän kasvaneen.

Vuodesta 1968 vuoteen 1969 kasvoi kaikkien erityyppisten juomiskertojen lukumäärä, mutta erityisesti olutkertojen määrän lisäys oli silmiinpistävä. Koska perinteisten juomiskertatyyppeiden lukumäärä ei alentunut, oli niiden puitteissa tapahtunut vain määrällistä kasvua. Myös keskiolutkertojen lisäyksestä osa voitiin katsoa määrälliseksi kasvuksi, mutta suuri osa edusti ilmiselvää lisäystä aikaisempiin

juomatapoihin — esimerkkinä vaikkapa oluen käyttö ruokajuomana. Näillä perusteilla voitiin Mäkelän mukaan esittää, että additio-olettamus parhaiten sopi kuvaamaan keskioluen aiheuttamia juomatapojen muutoksia.

Vuodesta 1969 vuoteen 1976 tapahtuneiden muutosten tarkastelu ei ole aivan yhtä helppoa, sillä ensiksi on otettava huomioon keskiolutkertojen runsas kato vuoden 1976 aineistossa, ja toiseksi tilanetta mutkistaa se, että nyt eräiden juomiskertatyypin lukumäärä on alentunut ja eräiden lisääntynyt. Lisääntymisten ja vähentymisten keskinäisestä korvautumisesta on haastattelutietojen perusteella vaikea mennä sanomaan mitään täsmällistä. Pienten olutkertojen määrä on ilmeisesti vähentynyt, mutta pienten viinikertojen ja väkevien juomien kertojen määrä lisääntynyt huomattavasti. Viini ja väkevät eivät kuitenkaan välttämättä ole pelkästään korvanneet olutkertoja, vaikka viitteitä tähän suuntaan saadaankin, kun huomataan, että esimerkiksi ruokailukertojen osuus on olutkertojen joukossa säilynyt ennallaan, mutta lisääntynyt huomattavasti viinikertojen ja väkevien juomien kertojen joukossa. Osa tästä kehityksestä saattaa olla korvautumista, mutta epäilemättä myös aivan uusia tapoja on tullut mukaan.

Jos tarkastellaan alkoholin vuosikulutuksen jakautumista erikokoisten juomiskertojen kesken vuonna 1976 ja verrataan lukuja edellä esitettyihin vuosien 1968 ja 1969 tuloksiin, havaitaan, että vuoden 1976 jakauma muistuttaa hyvin paljon vuoden 1968 jakaumaa. Eri juomiskertaluokkien osuudet pienimmästä rajuimpaan olivat nimittäin 20, 21 ja 59 prosenttia. Pienjuomiskertojen osuus on vuodesta 1969 vuoteen 1976 laskenut selvästi ja palannut samalle tasolle kuin ennen alkoholilain ja keskiolutlain uudistusta vuonna 1969.

Esimerkkejä additiontyyppisestä juomatapojen muuttumisesta on helppo löytää näistä tuloksista. Paras lienee naisten ravintolakertojen lukumäärän kasvaminen lähes kolminkertaiseksi 1970-luvulla.

Yhtä selvää esimerkkiä substituutiotyyppistä on vaikea esittää, mutta kuitenkin näyttää siltä, että keskioluen maistelukerrat, joita vuonna 1969 on ollut runsaasti, ovat saaneet tehdä tilaa muille juomille. Molemmat mekanismit ovat olleet muokkaamassa suomalaisten juomatapojen uuteen uskoon, vaikka pääosa muutoksista onkin tapahtunut vanhojen tapojen määrällisenä voimistumisena.

Alkoholin kokonaiskulutuksen muutoksen osatekijät

Alkoholin kokonaiskulutus henkeä kohti tietyn jakson puitteissa voidaan ilmaista yksinkertaisesti kertomalla alkoholin käyttäjien osuus väestössä käyttäjille kertyneiden juomiskertojen keskimäärällä ja keskimääräisellä alkoholin kertakulutuksella. Jos kunkin kolmen tekijän suhteelliset muutokset kahden ajankohdan välillä ovat melko pieniä — alle 30 prosentin luokkaa — voidaan kokonaiskulutuksen prosentuaalinen muutos ilmaista likimääräisesti näiden tekijöiden prosentuaalisten muutosten summana. Samalla voidaan kätevästi selvittää, mikä on ollut kunkin osatekijän merkitys alkoholin kokonaiskulutuksen muutoksessa.

Koska juomiskertojen ominaisuuksia koskevat tulokset perustuvat haastattelua edeltäneen viikon juomiskertoihin, on myös kokonaiskulutuksen muutosta tarkasteltu vertaamalla keskenään alkoholin kulutusmääriä tyypillisinä syysviikkoina vuosina 1969 ja 1976. Henkeä kohti laskettu viikkokulutus oli naisilla kasvanut 52 %:lla ja miehillä 23 %:lla. Muutokset jakautuivat eri tekijöille seuraavasti:

Naiset	52≐23—10+38
Miehet	23≐ 0— 8+35

Ensimmäinen luku oikealla on alkoholin käyttäjien osuuden, toinen alkoholin käyttäjien viikottaisten juomiskertojen keskimäärän ja kolmas keskimääräisen kertakulutuksen muutosprosentti. Se, että oikean puolen summat poikkeavat vasemman puolen muutosprosentista,

johtuu mallin yksinkertaistuksesta ja pyöristyksistä.

Tuloksista nähdään, että ylivoimaisesti suurin osa alkoholin kokonaiskulutuksen kasvusta johtuu kerralla nautittujen alkoholimäärien kasvusta. Naisilla myös raittiiden osuuden aleneminen ja uusien alkoholin käyttäjien tulo on vaikuttanut kasvua lisäävästi. Sen sijaan juomistiheys, summan keskimäinen yhteenlaskettava, on alentunut, mikä on hieman hillinnyt kulutuksen kasvua. Mallissa esitetyt luvut liioittelevat juomistiheyden alenemista vuoden 1976 keskiolutkertojen runsaan poisjäännin vuoksi, mutta tulkintaan tämä ei paljoa vaikuta.

Suomalaisten juomatapojen muuttuminen rajumpaan suuntaan, niin että kerralla juodaan entistä suurempia määriä, on siis ollut keskeinen tekijä koko väestön henkeä kohti lasketun alkoholin kulutuksen kasvussa. Suurempi vuotuinen kulutusmäärä ei kerrykään entistä useammasta pienjuomiskerrasta vaan yhtä monista tai entistä harvemmistä, mutta sitäkin tuntuvammista juomisista. Perisuomalainen juomatapa, kerralla ja paljon, nostaa taas päätään. Unohtaa ei kuitenkaan sovi, että juomatapoihin on tullut uusia hillittyjäkin piirteitä viinien ja väkevien piennauttimiskertojen muodossa. Ja keskiarvot ovat aina harhaanjohtavia juomatavoista puhuttaessa: yli puolet kaikista juomiskerroista on edelleenkin alle 5 cl:n pienjuomiskertoja.

Juomatavat ja suomalainen alkoholikulttuuri

Alkoholin konkreettista käyttöä kuvaavat juomatavat ovat vain osa laajemmasta kokonaisuudesta, jota voitaisiin nimittää suomalaiseksi alkoholikulttuuriksi. Tähän laajempaan käsitteeseen sisältyvät juomatapojen lisäksi esimerkiksi alkoholin käyttöä koskevat asenteet ja mielipiteet taikka alkoholin käytön perustelut. Siihen kuuluu myös kysymys siitä, mikä on alkoholin paikka suomalaisten elämänmuodossa: miten alkoholin käyttö liittyy muuttuviin elämäntapoihin.

Jotta voitaisiin kokonaisuutena arvioida alkoholin asemaa ja merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa ja toisaalta yhteiskunnan muuttumisen heijastumista alkoholikulttuurissa, on tarkasteltava kaikkia näitä seikkoja rinnakkain.

David J. Pittman jakaa jo klassiseksi tullessa tyypittelyssään kulttuurit neljään pääluokkaan sen mukaan, kuinka niissä suhtaudutaan alkoholin käyttöön ja juopumukseen (Pittman 1964):

1. Pidättyvät kulttuurit, joissa kaikkien alkoholien käyttö tuomitaan (esim. hindut ja muslimit).

2. Ambivalentit kulttuurit, joissa esiintyy rinnakkain sekä jyrkästi torjuvia että juopumusta ihannoivia asenteita (esim. Pohjoismaat ja anglosaksiset maat).

3. Sallivat kulttuurit, joissa hyväksytään kohtuullinen alkoholin käyttö, mutta suhtaudutaan torjuvasti juopumukseen (esim. juutalaiset ja italialaiset).

4. Ylisallivat kulttuurit, joissa hyväksytään kohtuukäytön lisäksi myös riippuvuus alkoholista ja juopuneiden poikkeava käyttäytyminen (esim. ranskalaiset tai japanilaiset).

Mitä sallivammin kulttuurissa suhtaudutaan alkoholiin, sitä suurempi on alkoholin kokonaiskulutus. 1970-luvun Suomi tarjoaa nyt esimerkin siitä, mitä tapahtuu ambivalentin kulttuurin maassa, jossa alkoholin kokonaiskulutus on noussut puolella muutamassa vuodessa.

Samaan aikaan kun alkoholin käyttö on yleistynyt ja lisääntynyt, ovat suomalaisten alkoholiasenteet kiristyneet (ks. Simppu 1978 b). Samaan suuntaan viittaavat tiedot alkoholipoliittisesta mielipidemastosta (Mäkelä 1976), joka on alkoholin saatavuuden helpottamisen suhteen muuttunut kielteisemmäksi. Ja kuitenkin juodaan enemmän ja rajummin, vaikka suhtaudutaan alkoholiin entistä torjuvammin. Tämä ristiriitainen kehitys osoittaa, että ambivalentin, kaksijakoisen, alkoholikulttuurin juuret ovat syvässä ja elinvoimaisessa. Ne ovat myös toipuneet hyvin vapaamielisyyden aallosta, joka huipentui alkoholilain uudistukseen ja keskiolutlakiin vuonna 1969.

Suomalaiselle alkoholikulttuurille on myös väitetty olevan tunnusomaista alkoholin käytön eristäminen nimenomaisesti juomistilanteisiin, jotka ovat irrallaan muusta sosiaalisesta vuorovaikutuksesta (ks. esim. Mäkelä 1970). Tämäkin piirre voidaan nähdä kaksijakoisen suhtautumisen ilmentäjänä: toisaalla on arkimaailma, jonne alkoholilla ei ole pääsyä, toisaalla taas juomistilanteiden maailma, jossa humalan tavoittelu saa vapaasti tulla esiin. Näyttää siltä, että tämäkin puoli suomalaisesta alkoholikulttuurista on säilynyt, sillä alkoholin käyttö ja humalaan johtaneet juomiskerrat keskittyvät edelleenkin voimakkaasti viikonloppuun.

Alkoholikulttuuria ei voida tarkastella erillään suomalaisen yhteiskunnan yleisestä muuttumisesta. Niinpä esimerkiksi juomisen irrallisuus normaalista sosiaalisesta kanssakäymisestä voi säilyä ja voimistuakin siksi, että elämäntavat muutenkin paloittuvat irrallisiksi lohkoiksi. Työn ja vapaa-ajan välinen kuilu laajenee: asuinpaikan ja työpaikan välimatka pitenee, ja vapaa-ajan toiminnot pyritään suunnittelemaan niin, että ne poikkeaisivat mahdollisimman paljon työajan toiminnoista. Esimerkkejä paloittumisesta on tarjolla myös perhe-elämän piiristä, jossa perheenjäsenten yhdessäolo vähenee kunkin hakeutuessa omien harrasteidensa pariin. Juomatapojen ja alkoholikulttuurin muutosten tutkiminen tätä taustaa vasten on välttämätöntä, jotta

voitaisiin todella ymmärtää alkoholin asemaa suomalaisessa elämänmuodossa.

Kirjallisuus

Mäkelä, Klaus: Alkoholin käytön viikkorytmi ennen ja jälkeen lainuudistuksen. *Alkoholipoliittikka* 35 (3): 128—134, 1970

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 70-luvulla. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no 98, 1976

Mäkelä, Klaus: Consumption level and cultural drinking patterns as determinants of alcohol problems. *Journal of Drug Issues* 5: 344—357, 1975

Pittman, David J.: International overview: social and cultural factors in drinking patterns, pathological and non-pathological. Teoksessa *Alcoholism as a cultural question*, Vol. 1, s. 1—13. Selected papers presented at the 27th International Congress on Alcohol and Alcoholism, 1964

Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Kulutetut alkoholimäärät ja alkoholin ongelmakäyttö. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no 114, 1978. 1978 a

Simpura, Jussi: Alkoholi suomalaisten mielissä. Alkoholiasenteet, alkoholin käytön perustelut ja alkoholimielipiteet vuosina 1969 ja 1976. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste no 115, 1978. 1978 b.

English summary

Jussi Simpura: Juomiskerrat ja juomatapojen muuttuminen vuodesta 1969 vuoteen 1976 (Drinking occasions and changes in drinking habits in Finland from 1969 to 1976)

From 1969 to 1976 the officially recorded alcohol consumption per capita increased by almost 50 percent in Finland. This increase followed the enactment of new, more liberal alcohol distribution laws at the beginning of 1969. The results presented

in this article based on two surveys conducted by the Finnish Foundation for Alcohol Studies in 1969 and 1976, respectively. This article summarises a report¹ completing the basic report series about the changes in Finnish drinking habits from 1969 to 1976. The work for reporting some of the main results in detail in English is under way.

Two points of interest from the alcohol control policy perspective have been examined. The first is the hypotheses of addition and substitution relating

to qualitative changes in drinking habits. The addition hypothesis states that changes occur due to the introduction of new drinking practices, former practices remaining unchanged in volume and frequency. The substitution hypothesis argues that new practices are substituted for the former ones, thus decreasing the volume and frequency of traditional drinking habits. In the case of Finland, both of these mechanisms have been operating in the 1970's. An example of the addition type is the great increase in the number of restaurant occasions for women. An example of substitution might be the practice of having a drink of a small amount of wine or spirits instead of possibly a glass of "medium" beer.

The second and most interesting result can be obtained by a simple model of total alcohol consumption per capita, which can be expressed as a result of multiplication of three factors: the share of alcohol users in total population, number of occasions per alcohol user and mean consumption per occasion. If the changes in these three factors within a certain period are relatively small, e.g. less

than 30 percent, we can also express the relative changes in total consumption approximately as the sum of the relative changes of these three factors. Additionally this simple model enables us to estimate the relative significance of each factor in the changes in total consumption. In the Finnish case, the model fitted to the results above shows that the increase in total alcohol consumption is mostly due to the increased amounts consumed per occasion. Among women, the increased share of alcohol users has also greatly contributed to the increase in total consumption. These results show that research work concerning the number and attributes of drinking occasions is relevant when considering the great problem of social research on alcohol, the change in total consumption.

¹Jussi Simpura: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Juomiskertojen lukumäärä ja ominaisuudet. (Finnish drinking habits in 1969 and 1976. The number and attributes of drinking occasions.) Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies N:o 120/1978.